

De ethiek van de bergsport (2)

Tekst: Theo Boer

Foto's: Menno Boermans

De bergsport is behalve met veel genoegens en spanning ook met ethische problemen omgeven. In het vorige nummer van *HOOGTELIJN* bekeken we er twee: het gevaar-zoeken als motief voor het beoefenen van bergsport en het verschijnsel dat er in de bergen volgens sommigen geen of een andere moraal zou gelden. In dit tweede artikel bekijken we twee andere probleemvelden: het verschijnsel van aanvechtbare topclaims, en criteria om te kunnen spreken over 'veilig klimmen'.

Eén vorm van bergsport is het als eerste (eerste mens, eerste vrouw, eerste Nederlander, eerste zonder zuurstof) ontsluiten van een route of bereiken van een top. Dit soort prestaties wordt doorgaans in officiële bergsportannalen opgetekend. De betreffende klimmer kan zich verheugen in een verdiende status, wordt uitgenodigd voor lezingen en workshops over zaken als 'leiderschap', 'teamwork' of 'vastberadenheid' en heeft een voorsprong bij het in de wacht slepen van sponsorgelden voor toekomstige expedities. Gezien het prestatiekaracter en de ambities van eerstbeklimmingen zou je verwachten dat men hier gedegen bewijzen moet leveren, net zoals dat het geval is bij de snelste man of vrouw op de 100 meter vinderslag of de hordenloop. Desondanks is het in de bergsport nog steeds gebruikelijk om iemand op zijn woord te geloven: wie zegt dat hij de top heeft bedwongen, heeft die ook beklommen, desnoods zonder foto's, achtergelaten bewijsstukken of medeklimmers als getuigen. De redenen voor dat vertrouwen? Bergsporters vormen vanouds een eigen slag (zoals Urkers of binnenschippers dat op hun manier ook zijn), een gemeenschap bovendien met een hoogstaande moraal en een onderlinge erecode. Anders dan zwemmen, schaatsen of atletiek is bergsport door de extreme condities een grillige, onherhaalbare en eenzame sport. Daarin zijn bewijzen soms moeilijk te geven: het is nacht, er is geen zicht of er is een *white out*, een foto kost teveel tijd, de camera is onbereikbaar of vastgevroren, men heeft door de ontberingen onvoldoende besef van de urgentie van een bewijs, of iemand klimt solo.

Het lijkt erop dat deze moraal –

aantrekkelijk vanwege zijn nadruk op vertrouwen – zijn langste tijd heeft gehad. De relatieve beslotenheid van de gemeenschap van topklimmers heeft plaatsgemaakt voor een forse schaalvergroting met een moordende concurrentie. Vanwege de financiële en maatschappelijke voordelen die eerstbeklimmingen voor de winnaar met zich meebrengen, staat er steeds meer op het spel. Inmiddels zijn bovendien de middelen om een geslaagde topoging voor de buitenwereld overtuigend te bewijzen technisch sterk toegenomen en ze zullen nog verder toenemen, bijvoorbeeld via tracering per satelliet.¹ Dat betekent dat bijvoorbeeld verenigingen en sponsors van bergsporters waarschijnlijk zullen doen wat men ook in andere takken van sport doet: onomstotelijke bewijzen verlangen van een geleverde topprestatie. Daarmee zou de techniek de ethiek een handje helpen: de bergsport voorgoed verlossen van een lastig, veel energie opslokkend en in principe nodeloos probleem.

Toch is er nog één moreel aspect van aanvechtbare topclaims dat niet onbesproken mag blijven. Je kunt het claimen van beklimmingen zonder het leveren van bewijs onverstandig of uit de tijd noemen. Maar in sommige gevallen zijn klimmers ook slachtoffers van onredelijke verwachtingen van sponsors en media. Dit is sterker het geval naarmate beloningen en lucratieve mediaproducties afhankelijkelijker worden gesteld van het welslagen van een expeditie of

¹ Vgl. Ronald Naar, 'Ruzies en discutabele topclaims', *HOOGTELIJN* juni 2003, 26-27.

topbeklimming. Stel: een expeditie krijgt 50% van de toegezegde subsidiebedrag vooraf, de rest achteraf na een geslaagde beklimming. Afgezien van alle goede redenen die zo'n regeling kan hebben, vormt zij in feite ook een stimulans voor twee moreel problematische keuzen: (1) doorklimmen, ook al zijn de omstandigheden niet veilig genoeg en (2) een geslaagde topbeklimming *faken*. Gelukkig kiezen de meeste klimmers voor een derde optie: (3) alleen een toppoging ondernemen als het veilig is, en anders wachten op een nieuwe gelegenheid. Vanuit de ethiek valt te hopen dat sponsors die laatste handelwijze zouden belonen. Dat betekent: in contracten meer nadruk leggen op een inspanningsverplichting dan op een resultaatsverplichting.

Onvoldoende veiligheid

Klimmen is per definitie gevaarlijker dan een picknick op een bergweide. Dat is een gegeven waarover het laatste woord nog niet gesproken is. Toch betekent het inherent 'riskante' karakter van de bergsport allerminst dat er geen onderscheid te maken is tussen veilig en onveilig bergsporten en tussen meer en minder aanvaardbaar risico. Hoewel de bepaling daarvan grotendeels ter beoordeling is aan de individuele klimmer, is het geen kwestie van zuiver persoonlijke inschatting. Veiligheid is een samengesteld begrip waarvan de beoordeling naast subjectieve (van mensen afhankelijke) factoren ook objectieve (van mensen onafhankelijke) factoren kent.² Gaat dat niet goedschiks, dan dikwijls kwaadschiks. Er gaat geen ernstig ongeval in de bergen voorbij of experts en leken hebben allerhande, voor de toekomst vaak waardevolle opinies over de oorzaken en de eventuele schuldvraag. Het is daarbij opmerkelijk dat men zich bij dergelijke inschattingen vrijwel nooit op één enkel aspect (objectief of subjectief) concentreert. De ramp

op de Everest in 1997 illustreert beter dan ooit dat catastrofes vaak het resultaat zijn van een samenstel van factoren.³ Er was sprake van een combinatie van objectieve factoren (een weersomslag) en subjectieve factoren (met name vermoeidheid, ambitie en onvoldoende inzicht in de aankomende weersomslag). Gevaren versterken elkaar nu eenmaal: denk je slecht weer eens in zonder water- en winddichte kleding; de hoogteziekte wordt gevaarlijker naarmate de mogelijkheden voor een veilige en snelle afdaling ontbreken; duisternis wordt pas nijpend als er geen oriëntatievermogen meer is, etc. Risicofactoren moeten dus vooral worden beoordeeld in combinatie met andere risico's.

Hoe correct oordelen achteraf ook mogen zijn, zij zijn dikwijls moeilijk te verteren. Beter is het wanneer een integrale veiligheidsbeoordeling *vooraf* tot de standaardprocedures behoort, niet alleen voor de 'extreme', maar vooral ook voor de 'gewone' bergsporter. Zo'n beoordeling kan voor de individuele bergsporter nuttig zijn om een weg te vinden in het woud van verschillende veiligheidsaspecten en het koor van veiligheidsadviezen en waarschuwingen die haar door burens, vrienden, dispuutsgenoten, tantes en ouders worden toegevoegd. Soms is het, voor anderen en voor jezelf, prettig wanneer tevoren een inschatting van de gezamenlijke risico's is gemaakt.

Er is nog een reden om veiligheid aan een integrale beoordeling te onderwerpen, namelijk het cruciale belang van veiligheid bij bergsport vergeleken met de meeste andere sporten. Worden er in de bergsport ook maar kleine fouten gemaakt of bepaalde aspecten vergeten, dan kunnen de gevolgen dodelijk zijn. Op geen enkele wijze mag de indruk gewekt worden dat de honderden doden die er wereldwijd jaarlijks in de bergsport vallen, behoren tot de vanzelfsprekendheden. We zullen op zoek moeten blijven naar mogelijkheden om het aantal fatale ongevallen verder te reduceren. Dat dit niet alleen door betere voorzorgsmaatregelen wordt bereikt, maar soms ook simpelweg door een tocht bij nader inzien niet te ondernemen, is een waarheid als een koe. Een integrale beoordeling van de veiligheid van een tocht kan helpen bij zo'n beslissing.

² Overigens lopen de begrippen 'objectief' en 'subjectief' in elkaar over: de beoordeling van de objectieve risico's blijft immers een menselijke beoordeling. Bovendien: sommige risico's mogen dan wel subjectief zijn, maar bij de *beoordeling* ervan zijn het inzicht en de ervaring van anderen vaak onmisbaar en is dus sprake van intersubjectiviteit.

³ Zie Jon Krakauer, *Into Thin Air*.

Puntenbeoordeling op 10 onderdelen

Om deze redenen wil ik pleiten voor het hanteren van een integrale risicobeoordeling, waarbij een schatting van de *gezamenlijke* risico's wordt nagestreefd. Het integrale bestaat erin dat uiteenlopende risicofactoren een puntenbeoordeling krijgen die gezamenlijk de veiligheidskwalificatie van een tocht induceren. De veiligheids- c.q. risicoaspecten omvatten de volgende zaken:

(1) Kans op lawines:

Gevaar van rots- of ijslawines ergens gedurende de dag.

- 1 = niet**
- 2 = zeer geringe kans**
- 7 = matige kans**
- 9 = grote of zeer grote kans**

Toelichting: een eventuele lawine kan heel moeilijk worden ontweken en de gevolgen zijn vaak zeer ernstig.

(2) Gevaar voor steenslag:

Gevaar van steenslag ergens gedurende de dag.

- 1 = nauwelijks**
- 2 = matig**
- 4 = groot**
- 9 = extreem**

Toelichting: steenslag kan zeer gevaarlijk zijn, maar anders dan bij een rots- of ijslawine zijn er bij steenslag vaak enige mogelijkheden om het risico te verminderen. Bovendien hoeven de gevolgen niet altijd ernstig te zijn.

(3) Moeilijkheidsgraad:

Moeilijkheidsgraad van het terrein in relatie tot de technische skills van de zwakste van de medeklimmers, gecorrigeerd naar de eventuele beschikbaarheid van een goede instructeur.

- 1 = gemakkelijk**
- 2 = matig**
- 5 = moeilijk**
- 7 = zeer moeilijk**
- 9 = extreem moeilijk**

Toelichting: dit is een andere, namelijk subjectievere inschatting dan de schaal die betrekking heeft op de moeilijkheid van rots- of ijsklimmen. In de hier gehanteerde kwalificering kan een rotsklimpartijtje II voor een onervaren bergtoerist immers al 'zeer moeilijk' zijn. De inschatting is mede

afhankelijk van de aanwezigheid van anderen (instructeur, gids) die kunnen assisteren.

(4) Weer:

Weersomstandigheden op de dag van het klimmen met het oog op de kans op onderkoeling, desoriëntatie, onweer of wind.

- 1 = blijvend stabiel en goed weer**
- 2 = geringe kans op matige weercondities**
- 3 = redelijke kans op matige weercondities**
- 4 = grote kans op matige weercondities;**
- 5 = geringe kans op slechte weercondities**
- 6 = redelijke kans op slechte weercondities**
- 8 = grote kans op slechte weercondities of geringe kans op zeer slechte weercondities**
- 9 = grote kans op zeer slechte weercondities**

Toelichting: er wordt hier vanuit gegaan dat de condities bij het aangaan van de tocht veilig zijn. Anders moet er in het geheel niet aan worden begonnen.

(5) Conditie:

De lichamelijke conditie van de zwakste van de medeklimmers.

- 1 = uitstekend**
- 8 = matig**
- 9 = slecht**

Toelichting: het welslagen van een klimtocht staat of valt met de lichamelijke conditie van de zwakste van de klimmers. Conditie is geen sluitpost, maar absolute voorwaarde.

(6) Motivatie:

De motivatie van de groepsleden gemiddeld gezien.

- 1 = uitstekend**
- 2 = goed**
- 7 = matig**
- 9 = slecht**

Toelichting: dikwijls wordt motivatie gegenereerd in een groepsproces, en is dus niet de motivatie van één lid bepalend. De één kan de ander beïnvloeden. Is de gemiddelde motivatie matig, dan kan aan eventuele uitdagingen echter veel moeilijker het hoofd geboden worden.

(7) Uitrusting:

De technische uitrusting op essentiële onderdelen van de minst geëquipeerde van de klimmers met inachtneming van de mogelijkheid van onderlinge uitruil.

1 = voldoende

9 = op één of meer punten onvoldoende

Toelichting: een technische uitrusting die past bij het terrein (inclusief voldoende water, geneesmiddelen en kleding) is een sine qua non voor elke tocht. Bovendien valt dit aspect onder de condities die mensen volledig in eigen hand hebben.

(8) Oriëntatie:

Bekendheid met het terrein c.q. vaardigheden tot oriëntatie via kaart, kompas en/ of GPS bij de op dit punt twee meest ervaren klimmers.

1 = uitstekend

2 = goed

8 = redelijk

9 = matig of slecht

Toelichting: eventuele deficiënties krijgen een sneeuwbaaleffect wanneer ook andere aspecten haperen. Iemand kan ziek worden of nodig zijn om hulp te zoeken. Vandaar de noodzaak dat tenminste twee groepsleden zich goed kunnen oriënteren, en vandaar ook de zeer lage waardering van de kwalificatie 'redelijk'.

(9) Hoogteaanpassing:

De hoogteaanpassing van de zwakste van de medeklimmers.

1 = uitstekend

2 = redelijk

7 = matig

9 = slecht

Toelichting: in plaats van de objectieve hoogte als risicofactor te beoordelen is gekozen voor de subjectieve hoogteaanpassing. De objectieve hoogte komt terug in andere criteria als lawinegevaar, weersomstandigheden, uitrusting en bereikbaarheid.

(10) Redding en bereikbaarheid:

De mogelijkheid tot eventuele reddingspogingen.

1 = uitstekend

3 = matig

6 = slecht

8 = zeer slecht

9 = onmogelijk

Toelichting: in dit criterium is verdisconteerd dat reddingsinstanties ook bereikbaar zijn (per GSM of anderszins). Waardering van 'onmogelijk' met het slechtst mogelijke cijfer 9 zal overigens niet voor iedereen evident zijn. Sommige extreme beklimmings die per definitie in de 'no rescue zone' plaatsvinden, zouden hierdoor immers praktisch per definitie onverantwoord zijn.

Hoe vervolgens deze risico's gezamenlijk te waarderen? Er zijn twee parameters om een tocht als 'onveilig' te kwalificeren. Ten eerste mag op geen der onderdelen het maximum boven de 8 uitkomen, en mag het maximum niet bij twee onderdelen tegelijk boven de 7 uitkomen. Ten tweede wordt de score op de afzonderlijke onderdelen niet opgeteld maar vermenigvuldigd. De reden hiervoor is dat verschillende gevaren wanneer ze daadwerkelijk ook alle plaatsvinden, in de praktijk een duidelijk hoger totaal gevaar vormen dan de som van de twee risico's opgeteld. Een voorbeeld: een matige hoogteaanpassing (met gevaar van hersen- of longoedeem) van één groepslid in combinatie met een zeer slechte bereikbaarheid brengt de betrokkene en daarmee de hele klimgroep in bijzonder groot risico.

Komt het totaal aantal punten uit op 1-60, dan kan een tocht als 'veilig' worden beschouwd. Tochten die vallen in de categorie tussen 61-250 gelden als 'redelijk veilig', tochten tussen de 250 en de 1200 punten als 'riskant' en tochten met een dagmaximum van boven de 1200 punten moeten als 'onveilig' worden gekwalificeerd.

Het is duidelijk dat de beoordeling van de veiligheid van een bepaalde beklimning dikwijls pas ter plekke gemaakt kan worden. Zaken als hoogteaanpassing, lichamelijke conditie, groepsmotivatie en weersvooruitzichten zijn immers niet adequaat vantevoren in te schatten. Een inschatting ter plekke heeft evenwel als nadeel dat alle voorbereidingen al zijn getroffen, het geld is uitgegeven, en alle verwachtingen (zowel de eigen als die van het thuisfront) zijn gericht op het volbrengen van de tocht. Dit kan een nuchtere beoordeling negatief beïnvloeden.⁴

⁴ Een laatste parameter voor de vraag of sprake is van 'veilig klimmen' zou kunnen worden gevormd door het aantal dagen dat

Besluit

Onder normale omstandigheden zijn verreweg de meeste risicofactoren in de bergsport sterk in te dammen. Sommige risico's kunnen volledig worden uitgeschakeld, andere kunnen aanzienlijk worden gereduceerd. Wat overblijft zijn de objectieve risico's zoals lawines en steenslag en subjectieve risico's omdat mensen nu eenmaal altijd falen. Ik ben ervan overtuigd dat veel ongevallen voorkomen kunnen of hadden kunnen worden. Er zijn vormen van bergsport mogelijk die niet veel onveiliger zijn dan welke andere sport, al gebiedt de eerlijkheid te zeggen dat bergsport in zijn meer aansprekende vormen – datgene waar we het binnen de NKBV 'voor doen' – toch altijd riskanter is dan postzegels verzamelen of tennissen. De risico's die overblijven dienen we open en eerlijk te benoemen om ons er vervolgens zo min mogelijk aan bloot te stellen. Dat er ook onder die omstandigheden ongevallen zullen voorkomen, is niet te voorkomen, evenmin als in het verkeer of in de gezondheidszorg.

Een speciale situatie is het klimmen in situaties die vele malen risicovoller zijn dan de relatief 'veilige' bergsport van de meerderheid der klimmers. Er is volgens mij reden om over die vormen van bergsport meer scepsis te hebben. Wanneer klimmen een flirt lijkt te worden met de dood, wanneer onvoldoende veiligheidsmarges in acht worden genomen en toppen koste wat kost gehaald moeten worden, en vooral wanneer de sensibiliteit voor morele tragedie wordt verdoofd door kille afwegingen, is er reden om de bergsport van vraagtekens te voorzien. Om het beklimmen van bergen al dan niet 'veilig' te kunnen noemen, dient voorzover mogelijk een systematische inschatting te worden gemaakt van alle objectieve en subjectieve risico's. Eén bepaald risico kan een bergtocht al onveilig maken, maar ook verschillende, relatief beperkte risico's samen kunnen reden zijn om

een tocht onveilig te noemen.

Kenmerkend voor veel discussies rondom de ethiek van de bergsport is de hevigheid van de emoties en de soms niet malse beschuldigingen van onethisch of onverantwoordelijk gedrag. Eigenlijk gaat het daar helemaal niet om. De hoofdzaak zijn namelijk niet de gevaren – dat zijn de *borderlines* – maar de genoegens, de *substance*. De vraag wát bergtochten zo aantrekkelijk maakt, is vergelijkbaar met de vraag naar de zin van het leven: wie hem stelt, zal het waarschijnlijk nooit echt begrijpen. Eigenlijk is het leven zelf een soort bergbeklimming: je werkt in teamverband, je traint je skills, je overwint jezelf, je herkent en ontwijkt de gevaren, en je geniet van de pieken. In zekere zin is het verblijf in de bergen één grote oefening in Kantiaanse autonomie: binnen de jou gegeven mogelijkheden en gestelde grenzen blijven, maar dan ook wel tot aan de grens durven gaan.

Dr. Th.A. Boer doceert ethiek aan de Universiteit Utrecht en is verbonden aan het Ethiek Instituut aldaar.

men onderweg is. Langer onderweg zijn of veel klimmen kan bij een aantal factoren het gevaar verder verhogen (met name wanneer de risicofactoren objectief zijn, zoals bij lawinegevaar, alsmede bij langer verblijf op zeer grote hoogte); anderzijds zullen de vaardigheden, de conditie en de motivatie juist toenemen.